

סיפורת לא כותבים במברשת שיניים. על 'אקווריום' ליערה שחורי

“הגביהה הזקנה את מקלה והרימה קול צווחה, חצופה שכמותך, לי את מעיזה לומר כן. אני שלא נישאתי לאיש ולא נכנסתי לחופה ולא היו לי בנים. אם אסופית את, אם שתוקית את, אם ממזרת את, אל תתלי סרחונה של אמך בי גרורית שכמותך, לא מצאה פסולה זו אלא אותי להכיר בי את אמה.”

(‘הסיפור העצוב על הרווקה הזקנה’, עגנון)

“נניח שמתחתי את הגרביים עד מעל לברך. נניח שראיתם אלו שוקיים נאים יש לי, נניח שהחצאית מעל אותם שוקיים נאים הסתחררה כפעמון, ואפילו אניח שעקבתם אחר האופן שבו התרוממתי מהכיסא והתחלתי ללכת. נניח, האם לא הייתם אומרים משהו כמו, לחירשת ההיא יש רגליים יפות?” כן, בהחלט, זה מה שהייתם אומרים – כל עוד הילכה ברחובות הראשיים והמוארים, יחסית, נניח, רחוב הרא”ה ברמת גן... כשפנתה אל הסמטאות החשוכות והעזובות יחסית על גבול רמת גן—בני ברק, קמו עליה מוטי הפושטק ואלרד הנבל הם וספיחיהם עלי אדמות וחסמו לה את הדרך. היא נגררה לחורשת עצי אורן בסמוך, וההברות הגרוניות שפלטה לא היו לעזר.

מבין השיחים ושמונת עצי האורן נשמעו רחשים של חתולים מיוחמים, ומוטי הפושטק יצא ועמד באור המתכה של שיא הקיץ, מכנסיו הפתוחים ספוגים בשתן אדום. הוא אמר משהו, אבל הוא עצמו היה חצי אילם. די במראה הדם כדי להוכיח שהמעשה צלח בידו. בעקבותיו יצא אלדד, ידיו אדומות ושרוטות עד הפרק, גופייתו קרועה לגזרים... שוממה חזרה הביתה, אוחזת ביד את מכשיר השמיעה שהתפרק. בבית הסיר אביה את החגורה, ללמדנו, שלא הפושע נענש, אלא הקרבן, שמתח את הגרביים והציג שוקיים נאות, התרומם מכיסא והתחיל ללכת. כולם שתקו, איש לא אמר "לחירשת זו רגליים נאות". במי שמו אלדד הנבל ומוטי הפושטק עינם לרעה (ברומן של שחורי – לטובה כמובן) ידעו כולם. סודות? חפשו ברומנים הסמי-טריוויאליים שכותבת (או עורכת, אחת היא) גברת ד"ר יערה שחורי.

צר לי, לא איש בשורות אני היום. את גאולה החירשת משיכון ילדותי (שהכול כינו אותה געולה) ראיתי מקץ עשור, באחד מביקורי הנדירים במקום אותו אני מבקש לשכוח. היא ישבה באוטובוס שהוביל את שנינו לתל אביב, לבושה, ככתוב, שמלנית קצרה וחולצה שבפער שבינה לבין החזייה אפשר להושיב פיל. הלשונות הרעות בשכונה הסבירו שמה שנטל ממנה מוטי בכוח הזרוע, אפשר היה לקבל בצירוף נהמות אחדות בפניה בפארק הלאומי ברמת גן, תמורת חמש לירות. ארבע השורות שמצוטטות כאן בפתיח, הן הפרולוג לספרה של יערה שחורי, שנועד ללכוד את הקורא השוקק והנחות, ושמבלעדיו מספר הקוראים של 'אקווריום' יגיע למאות אחדות, אם בכלל. ההמשך הוא תיאור של הממשות האלטרנטיבית שהייתה והתרחשה בפועל ממש. למטה, ברחוב הרא"ה בו חלף האוטובוס, הלך בנקישת מקל אותו מוטי הפושטק מעווה את פניו לדבר אבל קולו לא יצא. הוא התעוורר (ובכלל, מאז האירוע בחורשה החל קורס אל תוך עצמו, ככל שהייתה לו עצמיות משלו, שהתבטאה מעיקרו של דבר במונולוג החד פאזי "אני איתן לך זבנג" – זמן הבמה של ארבע המילים האלה ארך חמש דקות רצופות – או "בואי[ן] הנה את[ה]"); הדברים נאמרו מלוחשים ובקול קופא, מה שהירבה את האימה שעורר). אין ספק, מפגש תלת פאזי כה נדיר עד שיכול היה להתרחש רק ברומנים של שחורי. ואני, חתול אשפתות שמעולם לא חשתי נעלה במשהו על מוטי ואלדד, למעט הגיל המופלג

וניסיון החיים, אסטה כאן מן העניין המרכזי ואשתמש בשישותי כדי להזהיר עלמות שחצאיותיהן מתנופפות על שוקיהן: שמרו על הנפות החצאית לרחובות המוארים והומי האדם, בנות. ובמעות שבחריטיכן אל תתפתו לקנות את ה"האחרון" של יערה שחורי ודוגמותיה, אלא שכרו בהן מונית שתעביר אתכן בשלום את אזורי הסיכון החשוכים. אנא!

'אקווריום', גבירותיי ורבותיי, אינו עוסק באיגוד מגדלי דגי הגופי בישראל. הוא מדווה ארוכות מענייניה של משפחת חרשים-אילמים ברמות שונות של חומרה, על פי הצרכים המשתנים פתאומית חדשות לבקרים של כתיבת הרומן. אב, אם ושתי בנות המתעקשים על סוג של קיום חריג ושולי. בתחילה הם חיים בשיכון של מעמד בינוני נמוך ואחר כך עוברים למושב דרומי. הרשויות שמות ידיהן על אחת הבנות ומובילות אותה אחר כבוד למוסד לחרשים אילמים – ואת האחות השנייה, מסיבות שלא פורטו, הניחו לנפשה.

נעיר מייד שכל העניין מפוקפק וחסר שחר מתחילתו: רשויות החוק, קציני הביקור הסדיר ומנהלי התחנות לבריאות הנפש הציבורית יודעים להיטפל למשפחות מבוססות ומשכילות שבחרו לממש את חינוך צאצאיהם הרחק מפגיעתה הרעה של מערכת החינוך המקומית. מוטי הפושטק, אלדד הנבל וחבר מרעיהם לא זכו לביקור של השלטונות מימיהם – כולל משטרת ישראל. כותב שורות אלה, לעומת זאת, שהתעקש לחנך את צאצאותיו באופן עצמאי ומחוץ להקשר האמור, זכה לעשרות ביקורים. היה במה לנעוץ שיניים. ועם מי להתמקח (הסברתי לבנותיי שהרשויות מתעניינות מאוד ברמת הנגינה שלהן, וכך, אחת לשנה, אם לא למעלה מזה, הייתה מתייצבת משלחת של פקידים הנועצים מבט של עגל בבנותיי הזאטוטות מנגנות בארוק צרפתי בכלי התקופה). השנים של החינוך ה"ביתי" חלפו בשלום יחסי, פרט לשבר קטן (אחת הזאטוטות הסבירה ברצינות מלאה לפקיד שמשך אותה בלשון שהקשתות המחודדות של הויולים שימשו את המנגנים לעקירת עיניים ורצח קולגות. בתי, בניגוד לגב' שחורי היקרה, לא למדה לשקר והתעקשה ש"זו אמת הישטורית", בש' כמוכן.) לשון אחר: גברת שחורי משקרת, או שאין לה קצה של מושג קלוש על מה בדיוק היא כותבת, או שאולי הטעו אותה מיני פרסונות מכובדות שהעניקו לגב'

שחורי "הנחיות" ישירות ועקיפות וששם רשום בסוף הספר בדברי התודה. סביר להניח ששלושת הווקטורים הללו פועלים במידה שווה, באופן שמעניק לרומן נופך חצי מופרך וחצי אגדי, באורח שבו תיאטרוני הילדים המסחריים במקומותינו מעצבים מילייה אגדי המורכב ממטאטא, בלון וכמה צעיפים מטונפים. באופן הזה בדיוק מסיימת האחות הבכירה את המוסד לחרשים אילמים, עובדת בגן חיות (!?), זוכה להיכרות עם מהדורות מעט יותר מעודנות של מוטי ואלדד, לומדת באקדמיה את הדברים שיערה שחורי עצמה למדה ("אין עולם שלא בשפה. השפה יוצרת את הכול", עמ' 133), מכהנת כמלוות כלבי טיפוחים בניו יורק וחוזרת אל ביתה ואל אחותה.

המשפחה הענייה והחריגה נגלית כמשפחה רבת רכוש וממון. האם התעשרות זו התרחשה כעוד אירוע מילולי או שיש כאן פיסת ממשות מנגד? לא ברור. וככלות הכול, מה זה משנה ומה כבר ההבדל. מילים שאלתם, מילים יינתנו לכם: "דורי התאמנה בהתעלפויות ואנה חשפה את פגיעותיה המרובות, שהיו חינויות כפצעי הצלוב. אבל אף אחד לא ידע עלינו כלום. אנה היתה נחושה כמו סוס קרבות ואני אף פעם לא הייתי מעודנת כטיפת גשם, אצבע או עלה של ורד" (עמ' 183). הכול הוא כמו, הכול הוא על יד. פצעי הצלוב, סוס קרבות, טיפות גשם מעודנות (הלאה מכאן, טיפות ללא עידון!), כמו אצבע, כמו עלה של ורד. וכשאחת האחיות מעמידה פני קבצנית ואוספת תרומות לחרשים אילמים בבתי קפה, מתמקדת לה ההארה הבאה: "כולם ידעו שכל אחד מהיושבים בקפה פדה את חייו בתשלום פעוט. דורי ודימה היו קבצנים בפתח כנסייה, סוכני ביטוח של הנצח, ערובה לגורלם הטוב של המשלמים או לכל הפחות למצבם השפיר" – פרוטה לא פחות מסוכני הנצח! אני לעומת זאת סבור שכל ההבדל מתמצה בשאלה האם ידעו שאלדד ומוטי ממתניס בחורשה או לא, ומה הם דמי האינדולגנציה היאותים לשתיקה בה התכנסו? חמש לירות יספיקו? אלדד ומוטי מקבלים בכל מקרה את שלהם. רק השמות משתנים לפי העניין.

אני כותב כאן על החצי ה"גלוי" של ה"אירוע" הקרוי "ספרה החדש של יערה שחורי". היינו, הספר, יחסי הציבור המלווים אותו, הסקירות

המשבחות והמלטפות (ואיך לא? יערה שחורי היא עורכת בכירה בספרותנו, ועם פרסונה מעיין זו אין באים בקרי). ואתם, קוראים נכבדים, מוקיריה ומכיריה, אל תקמצו אגרופים. ממילא אין עולם שלא בשפה, השפה יוצרת את הכל, כאמור בסעיף קטן ז' עמ' 133 כנ"ל. כל הבעיה היא שבעולם "יש יותר מדי מילים" (עמ' 125), כל כך הרבה מילים שהסיפור המרכזי עצמו האמור לתאר את השבר במערכת היחסים של שתי אחיות שהופרדו, נדחק לשוליים. אם כן, בעולם הגלוי שבו ניצבים הספרים על דוכנים בסטימצקי, מדובר במוצר פגום (אמת נכון: לא פגום יותר ממוצרים אחרים ששחורי חתומה עליהם כעורכת – הוא רק יומרני לאין שיעור, ומכאן נפילת הריסוק).

העניין הוא עולמה של הספרות עצמה – כאמור, מקום של "בצעי מים מרושלים", "אוורירו רע" ו"עצבות מתוחה שם על הכול" – שבמרכזו ניצבת הרווקה הזקנה המתכחשת לצאצאים שלא נולדו לה. אני מדבר כאן על היומרה של יערה שחורי להיות וירג'יניה וולף, לפחות בקנה מידה מקומי. מכאן המאמץ המילולי שאין לו שום אפקט, משום שהוא מהלך סרק. אחות לנו קטנה ויכולת להיות וירג'יניה וולף אין לה ולו כמידת קצה ציפורן. מה נעשה לאחותנו ולא עשינו עוד? תואר דוקטור הענקנו לה; על כס העורכת הושבנו אותה אחר כבוד. ממון ופרסים בשפע נתנו לה. לקרוא לסדר את המבקר שכתב את אותם דברים שנכתבים פה רק בהכללות פחות פוגעניות קראנו (ראה מאמרי באותו עניין, 'דחק' כרך ד'). ואחרי כל זאת: לא נודד כנף ולא סוס צוהל. מקצת רווחה, לפחות למראית עין, נוצרה משהסבירו יחסי הציבור הנלווים לרומן, שמדובר בעולמם של חרשים אילמים, דיברה תורה בלשון בני אדם: נתעוררה תקווה שהיומרה לחקות את וירג'יניה וולף קרסה למדרגת חיקויה של קארסון מק'קאלרס ('צייד בווד הוא הלב') – סופרת "כבדה" ורצינית לכל הדעות. כמובן שהויתור לא היה מלא: לפחות בתצלומים המצורפים ליחסי הציבור, לבשה גב' שחורי חזות ותסרוקת של וירג'יניה וולף ומקץ מקרא של חמישה עמודים ברומן עצמו יש בידי בכדי להעיד כי הניסיון לכתוב כמו וירג'יניה וולף שב בכל עוצמתו. שוב חוזר על עצמו מבנה המשפט הדיבורי, כמשיח לפי תומו, רק בלשון גבוהה מכדי שהדבר יהיה אפשרי – ולא לחרשים אילמים דווקא או מעיקרו של דבר; שוב חוזרים על עצמם הדילוגים מעניין לעניין, מזמן

לזמן, ללא כל הנמקה פנימית. שוב מערכת אירועים נטולת רציפות והיגיון פנימי – מה שמכונה בשפת הקולנוע 'קונטיניואיטי', שוב היעדרו של מיחבר פואטי, בו מצטיינת וירג'יניה וולף עצמה בניגוד כה בולט לצלם הפח שלה מתוצרת ישראל; ושוב אין למכלול שום משמעות מצטברת. יחידות הטקסט הן צבר של דוגמיות מילוליות.

סופר הוא מי שמצליח לעצב עולם לא מליל, שהדיבור בו הוא סרח עודף מיותר. כאן, ב'אקווריום' של שחורי, המילים הן העיקר והמטרה: מצוחצחות, בוהקות, כאילו מורקו במברשת שיניים.